

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ (CEDAW)

Sözleşme'nin Arka Planı

Kadınların eşit haklara sahip olması Birleşmiş Milletler'in temel bir ilkesidir. BM Şartı'nın kendisi, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si ve devamında kabul edilen uluslararası insan hakları sözleşmelerinin hepsi kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu özellikle belirtmiştir. Ancak kadınlar, içinde buldukları durum nedeniyle temel haklarından etkili bir biçimde faydalanamamıştır. Bu nedenle de Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 11(II) sayılı ve 21 Haziran 1946 tarihli kararıyla kurulan Kadının Statüsü Hakkında Komisyon (Commission on the Status of Women/CSW) uluslararası insan hakları enstrümanlarında güvence altına alınan ayrımcılık yasağının genel güvencelerini cinsiyet perspektifinden tanımlamaya ve detaylandırmaya çalışmıştır.

1946'da İnsan Hakları Komisyonunun bir alt komisyonu olarak oluşturulan CSW, kadın aktivistlerin baskısıyla kısa sürede tam bir komisyon statüsüne kavuşmuştur. CSW'ye, erkeklerin ve kadınların eşit haklara sahip olması ilkesinin uygulanması amacıyla kadın hakları alanında derhal ilgilenilmesi gereken acil sorunlarla ilgili tavsiyelerin hazırlanması ve bu tavsiyelerin uygulanması için önerilerin geliştirilmesi yetkileri tanınmıştır. Komisyon, 1949-1959 yılları arasında; Genel Kurul tarafından 20 Aralık 1952'de kabul edilen **Kadınların Siyasi Haklarına İlişkin Sözleşme**'yi, 29 Ocak 1957 yılında kabul edilen **Evlü Kadınları Uyuğuna İlişkin Sözleşme**'yi, 7 Kasım 1962'de kabul edilen **Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme**'yi ve 1 Kasım 1965'te kabul edilen Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline İlişkin Tavsiyeleri hazırlamıştır. Bu sözleşmelerin her biri, Komisyon'un özellikle kırılgan olarak gördüğü kadın haklarını korumakta ve güçlendirmektedir. O dönemde bu alanlar dışında kalan kadın haklarının en iyi şekilde genel insan hakları sözleşmeleri tarafından korunduğu ve teşvik edildiği düşünülmüştür. Ancak söz konusu enstrümanlar kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesinde başarılı olamamıştır. Bu nedenle de BM Genel Kurulu, 5 Aralık 1963 yılında 1921 (XVIII) sayılı kararı ile Ekonomik ve Sosyal Konsey'den CSW'nin kadın ve erkeklerin eşit haklarını ifade eden uluslararası standartları tek bir belgede birleştirecek bir deklarasyon taslağı hazırlamasını talep etmiştir. Deklarasyonun hazırlanması için CSW içinde oluşturulan bir komite çalışmalarına 1965 yılında başlamış ve "Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Deklarasyonu" BM Genel Kurulu tarafından 7 Kasım 1967'de kabul edilmiştir.

1972'de, Deklarasyon'nun kabul edilmesinden beş yıl ve Ekonomik ve Sosyal Komisyon tarafından Deklarasyon'nun uygulanmasına ilişkin gönüllü bir raporlama sisteminin getirilmesinden dört yıl sonra, CSW, Deklarasyon'da tanınan haklara normatif bir güç verecek bağlayıcı bir sözleşmenin hazırlanması ihtimalini değerlendirmiş ve Genel Sekreter'den üye devletleri böyle bir öneri hakkındaki görüşlerini iletmeye davet etmesini talep etmiştir. Ertesi yıl, bir çalışma grubu atanmıştır. 1974'te, yirmi beşinci oturumunda ve bu çalışma grubunun raporunun ışığında, Komisyon, ilke olarak, kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için tek, kapsamlı ve uluslararası bağlayıcı bir belge hazırlamaya karar vermiştir.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme metni, 1976 yılında Komisyon bünyesindeki çalışma grupları tarafından hazırlanmış ve 1977'den 1979'a kadar Genel Kurul Üçüncü Komitesi bünyesindeki bir çalışma grubu tarafından metin üzerinde kapsamlı görüşmeler yapılmıştır. Komisyonun hazırladığı taslak metin, 1975

yılında Mexico City’de düzenlenen Dünya Kadın Konferansı’nda kabul edilen ve kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin bir sözleşme çağrısında bulunan “Uluslararası Kadınlar Yılı Hedeflerinin Uygulanması için Dünya Eylem Planı” tarafından teşvik edilmiştir. Ayrıca BM Genel Kurulu, Sözleşme’nin 1980 yılında Kopenhag’da gerçekleştirilecek olan Dünya Kadın Konferansına yetiştirilmesi için CSW’den 1976 yılında çalışmasını tamamlamasını istemiştir. Metnin bir yıl daha ertelenmesine yönelik önerilerde bulunulsa da, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Genel Kurul tarafından 1979 yılında 130’a karşı 10 çekimser oyla kabul edilmiştir.

17 Temmuz 1980’de Kopenhag Konferansı’nda düzenlenen özel törende 64 devlet Sözleşme’yi imzalamış ve iki devlet onay belgesini sunmuştur. 3 Eylül 1981’de, yirminci üye devletin onaylamasından 30 gün sonra, Sözleşme - daha önceki tüm insan hakları sözleşmelerinden daha hızlı olarak - yürürlüğe girmiştir.

Sözleşme’nin İmza ve Yürürlüğe Giriş Tarihine İlişkin Bilgiler

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, BM Genel Kurulu’nun 18 Aralık 1979 tarihli ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmeye taraf olan ülke sayısı 189’dur. Sözleşme’ye en son taraf olan ülke ise Güney Sudan (30 Nisan 2015)’dır.

Sözleşme’ye göre “Kadınlara Karşı Ayrımcılık” Tanımı

Sözleşme’nin 1. maddesinde kadınlara karşı ayrımcılık kavramı tanımlanmıştır. Buna göre “Bu Sözleşmenin amacı bakımından "kadınlara karşı ayrımcılık" terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelmektedir.

Sözleşme, ayrıca geçici olarak alınan özel önlemlerin ayrımcılık teşkil etmeyeceğini güvence altına almıştır. Sözleşme’nin 4. maddesine göre erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği fiilen gerçekleştirmeyi hızlandırmak için Taraf Devletlerin aldıkları geçici tedbirler, Sözleşme’de tanımlanan bir ayrımcılık şeklinde görülemez; ancak bunlar hiç bir şekilde eşitlikçi olmayan veya farklı türden standartların sürdürülmesi sonucunu doğuramaz; fırsat ve muamele eşitliğini sağlama amacı gerçekleştirildiğinde bu tedbirlerin uygulanmasına son verilir. Anneliği korumak amacıyla Sözleşme’deki tedbirler de dahil Taraf Devletler tarafından alınan bütün özel tedbirler ayrımcılık şeklinde görülemez.

Sözleşmeye taraf devletin yükümlülükleri

- Taraf Devletler kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini yasaklayıp, her türlü vasıta ve hiç vakit kaybetmeden kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etme politikası izlemeyi kabul ederler ve bu amaçla şu taahhütlerde bulunurlar: (md. 2)
  - ❖ Erkeklerin ve kadınların eşitliği prensibini henüz ulusal anayasalarına veya diğer ilgili mevzuatlarına içselleştirmemişler ise, bu prensibi içselleştirmeyi ve yasalar ve diğer uygun vasıtalarla bu prensibin pratik olarak uygulanmasını sağlamak; (md. 2/a)
  - ❖ Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve gerektiği takdirde yaptırımlar getiren gerekli mevzuatı çıkarmak ve diğer tedbirleri almak; (md. 2/b)
  - ❖ Kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla her hangi

bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak; (md. 2/c)

- ❖ Kadınlara karşı ayrımcılık niteliğindeki bir eylem veya uygulamadan kaçınmak ve kamu kurum ve kuruluşların bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlamak; (md. 2/d)
- ❖ Her hangi bir kişi, kurum veya kuruluş tarafından kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını önlemek için gerekli her türlü tedbiri almak; (md. 2/e)
- ❖ Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasaları, hukuki düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri almak; (md. 2/f)
- ❖ Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal ceza hükümleri kaldırmak. (md. 2/g)

- Taraf Devletler kadınların tam olarak gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamak üzere, erkeklerle eşitlik temeline dayanan insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvence altına almak ve kullanmalarını sağlamak amacıyla, mevzuat çıkarmak da dahil her alanda ve özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli her türlü tedbiri alır. (m. 3)
- Her iki cinsten birinin aşağı veya üstün olduğu veya erkekler ile kadınların basma kalıp rollere sahip oldukları düşüncesine dayanan bütün önyargılar ve gelenekler ile her türlü uygulamayı tasfiye etmek amacıyla erkeklerin ve kadınların sosyal ve kültürel davranış tarzlarını değiştirmek için tedbir almak. (m.5/a)
- Ailede verilen eğitimin, toplumsal bir işlev olarak anneliğin gerektiği şekilde anlaşılmasını ve çocuğun büyütülmesinde ve yetiştirilmesinde erkeklerin ve kadınların ortak sorumluluğunun kabul edilmesini, yani çocuğun menfaatlerinin her durumda öncelik taşıdığını de içermesini sağlamak. (m.5/b)
- Her hangi bir biçimde kadın satışını ve kadınların fahişeleştirilerek istismar edilmelerini son erdirmek için mevzuat çıkarmak da dahil, gerekli her türlü tedbiri almak (m.6)

Sözleşme’de Güvence Altına Alınan Haklar:

Sözleşme başlangıç ve 6 Bölümden oluşmakta olup 30 madde ihtiva etmektedir. Sözleşme’de yer alan hak ve yükümlülükler şu şekildedir:

- Hukuki alanda tedbirler alma yükümlülüğü (madde 2)
- Siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda tedbir alma yükümlülüğü (madde 3)
- Geçici olarak alınan özel tedbirler(madde 4),
- Önyargıların ve geleneklerin tasfiye edilmesi (madde 5)
- Kadın satışının yasaklanması (madde 6)
- Oy verme, seçilme ve katılma hakkı (madde 7)
- Hükümeti temsil hakkı(madde 8)
- Vatandaşlık hakkı (madde 9)
- Eğitim hakkı (madde 10)
- Çalışma hakkı (madde 11)
- Sağlık hakkı (madde 12)
- Ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarındaki haklar (madde 13)
- Kırsal alandaki kadınların hakları (madde 14)
- Hukuk önünde eşitlik hakkı (madde 15)
- Evlenme ve aile ilişkileri alanındaki haklar (madde 16)

Sözleşme’ye Çekince Konulup Konulamayacağı Konusunda:

Sözleşme’nin 28. maddesine göre onay veya katılma sırasında devletler çekince koyabilmektedir. Ancak 28/2. maddeye göre “Sözleşmenin konusuna ve amacıyla bağdaşmayan bir çekince kabul edilmez.” 28/3. maddeye göre ise “Yapılmış olan çekinceler her zaman Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben yapılacak bir bildirimle geri

alınabilir; Genel Sekreter bu bildirimden diğer bütün Devletleri haberdar eder. Bu tür bir bildirim alındığı tarihte yürürlüğe girer.”

Sözleşme'nin Denetim Organı

Sözleşme'nin denetim organı, *Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Komitesi (The Committee on the Elimination of Discrimination against Women -CEDAW)*'dir. Sözleşme'nin "Beşinci Bölüm" başlıklı 17-22. maddeleri, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Komitesi'nin kuruluş, işleyiş ve görevlerini düzenlemektedir.

Komite, yüksek ahlaki niteliklere ve Sözleşmenin kapsadığı alanda ehliyete sahip 23 uzmanlardan meydana gelmektedir. Uzmanlar, Taraf Devletlerin vatandaşları arasından ve bu Devletler tarafından seçilmektedir. Ancak uzmanlar kendi şahsi sıfatlarıyla görev yapmaktadır. Uzmanların seçiminde coğrafi dağılım dengesine ve farklı uygarlık biçimleri ile birlikte başlıca hukuk sistemlerinin temsil edilmesine özen gösterilmektedir. Komite üyeleri dört yıllık bir süre için seçilirler.

Komite faaliyetleri hakkında Ekonomik ve Sosyal Konsey vasıtasıyla Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna yıllık bir rapor sunmaktadır ve Taraf Devletlerden aldığı raporların ve bilgilerin incelenmesine dayanarak önerilerde ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilmektedir. Komite raporunda bu öneriler ve genel nitelikteki tavsiyeler ile birlikte Taraf Devletlerin yorumlarına da yer verilmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Komitenin raporunu bilgi edinmesi amacıyla Kadının Statüsü hakkındaki Komisyona gönderir.

Sözleşme'ye Dayalı Denetim Usulleri:

1. Periyodik Raporlar

Sözleşme'nin 18'inci maddesine göre Taraf Devletlerin, Komite tarafından incelenmek üzere Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, Sözleşme hükümlerine etkililik kazandırmak için aldıkları yasal, yargısal, idari ve diğer tedbirleri ve konuda kaydedilen gelişmeleri içeren bir rapor sunması gerekmektedir. Bu raporlar: a) İlgili Devlet bakımından Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonra bir yıl içinde; b) Bundan sonra en azından her dört yılda bir ve Komite talep ettiği zamanlarda verilmektedir. Raporlarda Sözleşme'den doğan yükümlülüklerin yerine getirilme derecesini etkileyen faktörler ve güçlükler de belirtilebilmektedir.

Komite, oturumları sırasında her bir Taraf Devlet raporunu incelemektedir ve endişelerini ve tavsiyelerini sonuç gözlemleri şeklinde Taraf Devlete iletmektedir.

1. Bireysel Başvurular (İhtiyari)

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Komite'ye bireysel başvuru inceleme yetkisi tanımamıştır. Bununla beraber Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol ile Komite'ye bireysel başvuru yapma imkanı getirilmiştir. Ancak, bu denetim usulü ihtiyaridir ve ancak ilgili devletin Ek Protokolü onaylanması ile uygulanabilmektedir. Bu nedenle de başvuru Sözleşme'ye taraf olup da Ek Protokol'e taraf olmayan bir devleti ilgilendirdiği takdirde, Komite tarafından kabul edilmeyecektir.

1. Soruşturma Usulü (İhtiyari)

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, bireysel başvuru usulü gibi soruşturma usulünü de düzenlememiştir. Komite'nin soruşturma yetkisi, Sözleşme'ye Ek

İhtiyari Protokol ile tanınmış olup ihtiyari bir denetim usulüdür ve ancak ilgili devletin Ek Protokolü onaylanması ile uygulanabilmektedir.

Soruşturma usulünün işletilebilmesi için Komite'nin Taraf Devletin Sözleşme'de yer alan hakları ciddi ve sistematik biçimde ihlal ettiği yönünde güvenilir bir bilgi alması gerekmektedir. Böyle bir durumda Komite, Taraf Devlet ile işbirliği içerisinde bir araştırma yürütmekte ve yapılan araştırmanın bulgularının incelendikten sonra, bu bulguları her türlü görüş ve tavsiyeleri ile birlikte ilgili Taraf Devlete iletmektedir.

Türkiye Açısından Sözleşmenin Durumu: Türkiye'nin Yaptığı Beyan ve Koyduğu Çekinceler

Sözleşme'nin onaylanmasının uygun bulunduğuna ilişkin 11 Haziran 1985 tarih ve 3232 sayılı Kanun, 25 Haziran 1985 tarih ve 18792 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun onaya ilişkin 24 Temmuz 1985 tarih ve 85/9722 sayılı Kararı ise, 14 Ekim 1985 tarih ve 18898 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Onay belgeleri, 20 Aralık 1985 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiştir. 27. madde uyarınca, Sözleşme Türkiye bakımından 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra, Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile ileri sürmüştür. Ancak Türkiye, 30 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde, 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Mevcut halde yalnızca 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekince yürürlükte. Sözleşme'nin 29/1. Maddesi ise şöyledir: "Bu Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanması ile ilgili olarak iki veya daha fazla Taraf Devlet arasında çıkan bir uyuşmazlık, bu Devletlerden birinin talebi üzerine hakem önüne götürülür. Hakem önüne götürme talebinden itibaren altı ay içinde taraflar hakemliğin kuruluşu üzerinde anlaşamazlarsa, bu taraflardan her hangi biri bu uyuşmazlığı uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne uygun olarak, uluslararası Adalet Divanı'nın önüne götürülebilir.

*Bilgi Notunun Orijinal metnine buradan ulaşabilirsiniz:

İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanları Derneği, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Bilgi Notu: <https://www.ihud.org/bilgi-notlari/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-cedaw-bilgi-notu>